Wojciech Hanc

Panorama 30-lecia Polskiego Studium Józefologicznego

Studia Włocławskie 2, 111-124

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

KS. WOJCIECH HANC

PANORAMA 30-LECIA POLSKIEGO STUDIUM JÓZEFOLOGICZNEGO

Trzydzieści lat istnienia i działania polskiego Studium Józefologicznego pozwala na dokonanie pewnych podsumowań, snucie refleksji na przyszłość, a nade wszystko jest to okazja do postawienia pytania: czy zostały wykonane postawione przed laty zadania. Wiadomo, że Studium ma już swoje specyficzne miejsce nie tylko w dziejach Kalisza, który jest jego siedzibą, ale także w religijnej panoramie naszego kraju, a nawet świata.

Kalisz stał się miejscem szczególnej czci oddawanej św. Józefowi ze względu na znajdujący się tam cudowny obraz Świętej Rodziny. Stało się to także za sprawą księży, którzy wstawiennictwu św. Józefa zawdzięczali wyzwolenie z obozu koncentracyjnego w Dachau w czasie drugiej wojny światowej. Wierni złożonym tam ślubowaniom, zaczęli pielgrzymować indywidualnie lub zbiorowo do kolegiaty kaliskiej. Pierwszą taką zbiorową pielgrzymkę odbyto w 1948 roku, zaś od 1955 r. sanktuarium kaliskie gromadzi „dachauowców": księży i świeckich co pięć lat. Z okazji 25-lecia wyzwolenia z Dachau ufundowano kaplicę „Męczeństwa i Wdzięczności", zaś papież Paweł VI ofiarował z tej okazji kolegiacie pamiątkowy kielich.[1]

Biskupi włocławscy, jako opiekunowie sanktuarium kaliskiego w latach 1818-1992, byli też gorliwymi propagatorami kultu św. Józefa Kaliskiego. Oni stali także się głównymi mecenasami i animatorami podejmowanych badań nad teologią i kultem Nazaretańskiego Patriarchy. Dlatego nie przypadkiem Kalisz stał się miejscem założonego 24 IX 1969 r. Studium Józefologicznego.

1. Geneza Studium

Zamysł założenia studium józefologicznego powziął znany eklezjolog i mariolog zarazem – bp Antoni Pawłowski (1903-1968). Jako znawca problematyki mariologicznej zdawał sobie sprawę z rosnącego i pogłębiającego się kultu Matki Bożej oraz rozwoju wiedzy w tym zakresie. Wpływało to także na wzrost czci św. Józefa w Polsce. Jako biskup włocławski sam często pielgrzymował do kaliskiego sanktuarium, ujmując w głoszonych tam przemówieniach w sposób niezwykle głęboki treści teologiczne stamtąd płynące. Cześć św. Józefa osadzał w ścisłym powiązaniu z tajemnicą Chrystusa i Jego Matki – Maryi.[2] Ponadto

bp Pawłowski zdawał sobie sprawę z faktu, iż kolegiata kaliska pełniła w diecezji włocławskiej funkcję najważniejszego sanktuarium. Można powiedzieć nawet więcej, że ta świątynia, popularnie nazywana „kościołem Św. Józefa", była duchową stolicą diecezji. Poprzez częste gromadzenie się w nim duchowieństwa, sióstr zakonnych i wiernych świeckich, pełniła ważną rolę w propagowaniu kultu św. Józefa zarówno na terenie ówczesnej diecezji włocławskiej, jak i całej Polski. Dodajmy do tego świadectwo pielgrzymujących tu byłych więźniów z Dachau, którzy 22 IV 1945 r. oddali się w opiekę św. Józefowi Kaliskiemu, przyrzekając żywić cześć i szerzyć ją pośród innych. Wszystko to skłoniło bpa Pawłowskiego do podbudowania tej niezwykłej świętojózefowej czci od strony teologicznej, czyli od strony systematycznych badań i studiów.[3]

W świecie działały już, powstałe wcześniej, specjalne ośrodki studiów józefologicznych, jak np. istniejące od 1959 r. Hiszpańskie Stowarzyszenie Józefologiczne, które stało się w 1953 r. Stowarzyszeniem Ibero-Amerykańskim, obejmując swym zasięgiem obok Hiszpanii także Portugalię i Amerykę Południową. W roku 1962 powstało w Montrealu (Kanada), przy słynnym Oratorium św. Józefa, Północno-Amerykańskie Stowarzyszenie. W Rzymie natomiast, w tym samym czasie, dzięki Zgromadzeniu św. Józefa reaktywowane zostało świętojózefowe Centralne Studium.

Podobnego ośrodka nie miała Polska. Dlatego biskup A. Pawłowski, wieloletni przewodniczący Komisji Maryjnej Episkopatu, chciał wyodrębnić z Polskiej Sekcji Mariologicznej – sekcję józefologiczną. W tym też celu zwołał do Włocławka przedstawicieli duchowieństwa diecezjalnego, zakonnego, profesorów seminarium. Wśród zaproszonych byli również: o. dr Bernard Przybylski (OP) z Warszawy oraz o. dr Albert Urbański, karmelita bosy z Krakowa. Biskup Pawłowski w tym ostatnim, jako w byłym więźniu obozu koncentracyjnego w Dachau, widział przewodniczącego przyszłego stowarzyszenia józefologicznego, prowadzonego na wzór wyżej wymienionych ośrodków zagranicznych.[4]

W maju 1968 r., podczas spotkania we Włocławku, referat programowy wygłosił o. B. Przybylski. W dyskusji opowiedziano się za propozycją, aby założyć rodzime stowarzyszenie józefologiczne. Miała to być instytucja zawierająca w nazwie badawczo-studyjny cel. Na stałą siedzibę tego stowarzyszenia zaproponowano Kalisz, jako drugi w Polsce, po Krakowie, wielki ośrodek kultu św. Józefa.

Biskup Pawłowski nie zdążył urzeczywistnić swojego zamiaru, gdyż zmarł 16 IX 1968 r. Uczynił to rok później jego następca, bp Jan Zaręba, który podczas jesiennej mariologicznej sesji naukowej, także odbywającej się we włocławskim seminarium duchownym, podtrzymał decyzję swego poprzednika o utworzeniu badawczego ośrodka w Kaliszu pod nazwą Studium Józefologiczne; formalnie erygował je specjalnym dekretem 24 IX 1969 r.

Prezesem nowo powstałego Studium został wspomniany tu już o. Albert Urbański z Krakowa, sekretarzem zaś ks. dr Wojciech Hanc z Włocławka. Gospodarzem mianowano ówczesnego proboszcza kolegiaty, ks. Mariana Chwilczyń-

skiego, mającego troszczyć się równocześnie o materialne zaplecze dla nowo powstałego ośrodka.

Ogólny program pracy Studium nakreślono 7 i 8 IV 1970 r., podczas pierwszego, odbywającego się w Kaliszu, ogólnopolskiego sympozjum józefologicznego. Szeroko zarysowany program miał obejmować zagadnienia dotyczące osoby św. Józefa i jego czci w odniesieniu do Pisma Świętego, patrystyki, wypowiedzi magisterium Kościoła, refleksji teologicznej, w tym liturgii (wschodniej i zachodniej), znaczenia i roli św. Józefa jako opiekuna Kościoła, szeroko pojętej sztuki sakralnej, a więc: ikonografii, muzyki, poezji, rzeźby itp., historii kultu i jego walorów pastoralnych oraz znaczenia i roli Studium w kontekście pogłębiającej się i rozszerzającej czci Nazaretańskiego Patriarchy.[5] W tym też czasie, na wniosek prezesa Teologicznego Towarzystwa Naukowego w Krakowie, ks. W. Smereki, postanowiono skierować prośbę do wszystkich ordynariuszy i wyższych przełożonych zakonnych, aby w poszczególnych dekanatach swoich diecezji oraz domach zakonnych klasztorów i zgromadzeń zobowiązali duchowieństwo do przeprowadzenia i wypełnienia specjalnej w tym względzie ankiety. Program pracy Studium Józefologicznego zaaprobował prymas Polski Stefan Wyszyński, w piśmie z 10 IV 1970 r.

Zgodnie z celem pracy Studium Józefologicznego w jego skład weszli od początku specjaliści z zakresu nauk biblijnych, teologii systematycznej i praktycznej, historii i sztuki kościelnej, znawcy społecznej doktryny Kościoła i innych nauk pomocniczych teologii. Przewidziano także powołanie specjalistów z zakresu tak wschodniej, jak i zachodniej liturgii, ze szczególnym uwzględnieniem źródeł rodzimych. Zgodnie z wytyczonym programem, Studium powinno akcentować także walory pastoralne kultu św. Józefa dla życia Kościoła w naszym kraju.[6]

Czynni członkowie Studium odbywają regularnie co roku dwudniowe spotkania w formie sympozjów, a relacje z nich zamieszcza od początku „Ateneum Kapłańskie". W spotkaniach józefologicznych brali udział nie tylko przedstawiciele hierarchii i specjaliści różnych dyscyplin teologicznych, nie tylko księża diecezjalni i zakonni reprezentujący różne diecezje i zgromadzenia zakonne z całej Polski, lecz także wierni świeccy i alumni seminariów duchownych tak z terenu dawnej diecezji włocławskiej jak i spoza jej granic, włącznie z klerykami ze Zgromadzenia św. Józefa z Warszawy. Liczba osób biorących udział w dorocznych sympozjach wahała się w granicach od 50 do 80 osób.

Studium – jak dotąd – nie posiada opracowanego statutu czy regulaminu. Być może nie uczyniono tego u samego zarania Studium, gdyż w ówczesnych komunistycznych czasach (tak było przecież do 1989 r.) każdy formalny akt, powołujący do istnienia jakąś instytucję, powinien mieć równocześnie obok akceptacji kościelnej także zatwierdzenie władzy państwowej.

2. Prezesi Studium

Już podczas pierwszego spotkania organizacyjnego w 1968 r. ustalono, iż przyszłe struktury organizacyjne nowo powstającego stowarzyszenia józefologicz-

nego, bez względu na ustaloną nazwę, muszą mieć swojego przewodniczącego lub prezesa, zastępcę i sekretarza.

Jak już wspomniano, na pierwszego prezesa założonego stowarzyszenia desygnowano o. dr. Alberta U r b a ń s k i e g o, karmelitę z Krakowa. Z wykształcenia był dogmatykiem. Późno uzyskał doktorat, bo dopiero w 1965 r. na Wydziale Teologicznym KUL za rozprawę nt. *Nauka papieża Piusa XII o kulcie Najświętszej Maryi Panny.* Powołanie ojca Urbańskiego na stanowisko prezesa Studium okazało się bardzo trafne, gdyż z jednej strony był człowiekiem rozmiłowanym w świętym Patriarsze, z drugiej strony dobrym znawcą problematyki mariologicznej i wykładowcą w seminarium duchownym tej dyscypliny teologicznej. Ponadto miał takie osobiste walory, jak: odpowiedzialność, umiejętność zdobywania ludzi dla sprawy, osobiste zaangażowanie, takt i życzliwość.[7] Był jedynym reprezentantem Polski podczas pierwszego Międzynarodowego Sympozjum (Kongresu) Józefologicznego, odbywającego się w Rzymie (1970 r.). Przewodniczył sześciu ogólnopolskim sympozjom józefologicznym w Kaliszu, będąc zarazem ich organizatorem. Dnia 27 IV 1976 r. zrezygnował z funkcji prezesa z powodu choroby, ale zachował do końca tytuł honorowego prezesa. Jemu m.in. zawdzięczamy wstęp naukowy do książki ks. Lucjana Strady *Patron doskonały*, informujący o istocie, podstawach teologicznych, przymiotach i formach kultu św. Józefa.[8] Zmarł 1 III 1985 r.

W kwietniu 1976 r., podczas siódmego ogólnopolskiego sympozjum józefologicznego, na przewodniczącego wybrano ks. dr. Stanisława Rumińskiego z Poznania,[9] a na wiceprezesa ks. dr. Franciszka Brachę (CM) z Krakowa. Sekretarzem pozostał nadal ks. W. Hanc z Włocławka.[10] Ks. S. Rumiński (ur. 1929 r.) studia filozoficzno-teologiczne odbył w Seminarium Duchownym w Gnieźnie i Poznaniu. W latach 1959-1964 studiował na Wydziale Teologicznym KUL dogmatykę oraz w latach 1964-1965 w Instytucie Fonetyki w Katowicach. W 1970 r. uzyskał doktorat na podstawie pracy pt. *Mariologia ks. Franciszka Klemensa Balickiego.* Od 1965 r. był wykładowcą teologii dogmatycznej i fonetyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Poznaniu. W latach 1967-1984 pełnił funkcję przewodniczącego Sekcji Dogmatycznej teologów polskich, zaś w l. 1977-1981 był wiceprezesem Komisji Teologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Jego zasługi dla polskiej józefologii są znaczne. Przez siedem lat pełnił funkcję prezesa Studium. Reprezentował w 1976 r. Studium Józegologiczne na II Międzynarodowym Kongresie o św. Józefie w Toledo (Hiszpania). Jest autorem ok. 20 artykułów z zakresu józefologii (w sumie dorobek autora liczy prawie 200 artykułów). Do najważniejszych jego publikacji józefologicznych należy zaliczyć: *Stan badań nad teologią i kultem św. Józefa w Polsce* (1978) oraz *Studia nad kultem św. Józefa w Polsce* (1976). Ks. Rumiński jako prezes Studium zabiegał, by józefologia była traktowana jako odrębna dyscyplina teologiczna, mająca swego przedstawiciela na spotkaniach przewodniczących poszczególnych sekcji przy Komisji Episkopatu ds. Nauki Katolickiej. Zmarł 10 III 1984 r.

Podczas kwietniowego spotkania józefologicznego 1984 roku, po śmierci ks. S. Rumińskiego, mając na uwadze organizację IV Międzynarodowego Kongresu Józefologicznego w Kaliszu, powierzono funkcję prezesa ks. dr. Wojciechowi H a n c o w i, będącemu w zarządzie Studium od początku jego istnienia. Ze względu na zbliżający się Kongres powołano aż czterech wiceprzewodniczących: ks. prof. dr. hab. Lucjana Baltera – na okręg centralny; ks. dr. Andrzeja Bobera – na okręg krakowski; ks. dr. Tadeusza Fitycha – na okręg śląski; oraz ks. dr. Tarsycjusza Sinkę – na okręg nadmorski. Sekretarzem został ks. Krzysztof Konecki, wykładowca liturgiki z Seminarium Duchownego we Włocławku. Po nieoczekiwanej śmierci ks. Bobera, jego miejsce zajął o. Honorat Gil (OCD) z Krakowa.

Ks. W. Hanc reprezentował Studium podczas trzech międzynarodowych kongresów (Kalisz, Meksyk, Malta), głosząc na nich referaty. Wśród ok. 240 drukowanych pozycji posiada ponad 30 z zakresu józefologii i czci św. Józefa, drukowanych na łamach „Ateneum Kapłańskiego", *Studiów Józefologicznych*, montrealskich „Cahiers de Joséphologie", oraz „Ładu Bożego". Będąc od 25 lat członkiem kolegium redakcyjnego, a od dwóch lat redaktorem naczelnym „Ateneum Kapłańskiego", zapewnił fachową dokumentację zarówno poszczególnym sympozjom krajowym, jak i międzynarodowym kongresom józefologicznym. Ponadto dzięki jego wysiłkowi poświęcono w całości tematyce józefologicznej cztery zeszyty „Ateneum".[11] Do najważniejszych pozycji józefologicznych trzeciego z kolei już prezesa Studium należą m.in.: *Józefologia współczesna na tle odbytych kongresów*,[12] *Polskie Studium Józefologiczne*,[13] *Kult św. Józefa w kaliskim sanktuarium w wieku XVII-tym*,[14] *Koronacja obrazu św. Józefa Kaliskiego w dwusetną jej rocznicę*,[15] *Wkład biskupa Antoniego Pawłowskiego w rozwój józefologii polskiej*[16] oraz oddane do druku hasło *Józefologia* dla *Encyklopedii katolickiej KUL* (tom 8).

Ks. Hanc zrezygnował z stanowiska prezesa w 1991 r., przekazując je swemu młodszemu koledze i uczniowi zarazem, ks. dr. Krzysztofowi K o n e c k i e m u. Sekretarzem został ks. Jan Przybyłowski z Włocławka, zaś wiceprzewodniczącym pozostał ks. Michał Chorzępa z Krakowa. Ks. Konecki funkcję prezesa Studium pełnił do roku 1996. Reprezentował Polskę na czterech międzynarodowych kongresach józefologicznych (Kalisz, Meksyk, Rzym, Malta). Jest autorem wielu artykułów józefologicznych i sprawozdań, które drukował na łamach „Ateneum Kapłańskiego" i „Cahiers de Joséphologie". Do ważniejszych należą: *Kult św. Józefa w kolegiacie kaliskiej w XVIII wieku*; *Kult św. Józefa w diecezji włocławskiej w wieku XIX*; *Św. Józef w posoborowych tekstach Mszału i Liturgii Godzin.*

W tym czasie, 20 XI 1993 r., zmarł długoletni wiceprezes Studium – ks. M. Chorzępa z Krakowa, który przyczynił się znacznie do szerzenia świętojózefowej czci. Brał udział prawie we wszystkich krajowych sympozjach józefologicznych. Reprezentował Studium w trzech kongresach międzynarodowych (Kalisz, Meksyk, Rzym). Szczególnie interesował się rozwojem kultu św. Józefa w Krakowie oraz w Zgromadzeniu Księży Misjonarzy, do którego należał.[17] To

on redagował *Studia Józefologiczne*. Był do końca czynny w ramach Studium Józefologicznego.[18] W jego osobie józefologia polska straciła dobrego znawcę historii kultu św. Józefa w Polsce, zwłaszcza miasta Krakowa.

W 1996 r. ks. Konecki przekazał kierowanie Studium ks. dr. Władysławowi C z a m a r z e, zaś funkcja sekretarza przypadła w udziale ks. Jackowi Plocie, kapłanom diecezji kaliskiej. Wiceprzewodniczącymi zostali: s. mgr Regina Kolinko, felicjanka, oraz ks. dr Tarsycjusz Sinka (CM) z Krakowa. Ks. W. Czamara był uczestnikiem IV Międzynarodowego Kongresu Józefologicznego, pracując w jego sekretariacie, ponadto uczestniczył w wielu sympozjach krajowych. Reprezentował Studium podczas VII Międzynarodowego Kongresu Józefologicznego w 1997 r. na Malcie, przedstawiając referat *Główne idee adhortacji apostolskiej Jana Pawła II „Redemptoris custos"*.[19]

Podczas XXIX krajowego sympozjum ekumenicznego, 28 IV 1998 roku, funkcje wiceprezesów przypadły w udziale dwom kapłanom diecezji kaliskiej: ks. dr. Andrzejowi Latoniowi i ks. lic. Pawłowi Kostrzewie.

3. Udział w kongresach (sympozjach) międzynarodowych

Jednym z nieformalnych, ale istotnych zadań Studium Józefologicznego jest propagowanie dorobku polskiej myśli józefologicznej na forum międzynarodowym. W minionym trzydziestoleciu Studium przywiązywało szczególną uwagę do wypełniania tego zadania. Dlatego józefologowie polscy brali udział we wszystkich dotychczasowych sympozjach międzynarodowych, zwanych często kongresami, które zaczęto organizować po Soborze Watykańskim II.

Pierwsze międzynarodowe sympozjum (kongres) zorganizowano w Rzymie w dniach 29 XI – 6 XII 1970 r., w setną rocznicę ogłoszenia św. Józefa opiekunem Kościoła. Zajęło się ono kultem i teologią św. Józefa w pierwszych piętnastu wiekach chrześcijaństwa (wygłoszono w sumie 41 referatów). Na kongresie tym obok przedstawicieli ośrodków teologicznych z Belgii, Francji, Hiszpanii, Kanady, Meksyku i Włoch, był – jak już wyżej wspomniano – reprezentant polskiego Studium Józefologicznego w osobie jego przewodniczącego, o. Alberta Urbańskiego.

Szersze grono przedstawicieli Studium wzięło udział w drugim z kolei Sympozjum, odbywającym się w dniach od 19 do 26 września 1976 r. w Toledo (Hiszpania), mieście przechowującym ślady kultu św. Józefa, jaki propagowali tam: św. Teresa Wielka i św. Jan od Krzyża. Wśród uczestników przeważali Włosi (15), Hiszpanie (12) i Kanadyjczycy (8). Następne miejsce zajęli Polacy (8).

Wystąpienia polskich józefologów poprzedziło wprowadzenie dotyczące genezy i działalności polskiego Studium Józefologicznego (ks. S. Rumiński). Ponadto referaty wygłosili: o. A. Bober z KUL-u na temat nauki o św. Józefie według ks. Piotra Skargi, który w swoich *Kazaniach* na niedziele i święta roku kościelnego i w *Żywotach świętych* uwydatniał godność, cnoty i przywileje św. Józefa. Bp Julian Wojtkowski z Olsztyna zarysował wpływ Kościoła zachodniego na kult św. Józefa w Polsce, ujawniający się w *Rozmyślaniu Przemyskim*, oraz odwrotne od-

działywanie kultu św. Józefa w Polsce na kult świętojózefowy w Kościele zachodnim poprzez drukowane w Polsce w XV i XVII wieku kazania: Marcina Polaka, Peregryna z Opola, Mikałaja Pszczółki z Błonia i Jakuba z Paradyża. Na temat liturgicznego kultu św. Józefa w Polsce, począwszy od wieków średnich aż po XVII stulecie, mówił ks. prof. Wacław Schenk z KUL-u, kreśląc dzieje święta w dniu 19 marca pod nazwą *Joseph nutritor Domini* w diecezji krakowskiej i innych diecezjach polskich. Prof. Janina Bieniarzówna z Krakowa przedstawiła rozwój kultu św. Józefa w Polsce od XV do XVIII wieku na podstawie przeprowadzonych badań statystycznych w oparciu o album studentów Uniwersytetu Krakowskiego i księgi chrztów głównych kościołów parafialnych Krakowa i Poznania.[20]

Trzeci Międzynarodowy Kongres Józefologiczny odbywał się 14-21 IX 1980 roku w Montrealu (Kanada), zajmując się kultem św. Józefa w wieku XVII. Polskę reprezentowali tam: bp J. Wojtkowski, ks. T. Fitych, ks. prof. dr hab. W. Schenk oraz o. H. Gil.

Bp Wojtkowski przedstawił kult św. Józefa na Warmii; w oparciu o źródła pamiętnikarskie, kult liturgiczny oraz pobożność prywatną wykazał, iż nie był to kult zarażony antyariańskim lękiem, lecz w swej istocie bardzo zdrowy, wskazujący zawsze na Chrystusa i Jego Matkę. Ks. T. Fitych omówił naukę Bernarda Rosy (1624-1696) o św. Józefie w świetle koncepcji mistycznych zaślubin duszy z „Trójcą stworzoną". Bernard Rosa, długoletni opat klasztoru cystersów w Krzeszowie, zainicjował kult św. Józefa na Śląsku i włączył go w nurt kontrreformacji. W swojej wyjątkowo aktywnej twórczości pisarskiej podał oryginalną koncepcję czci świętojózefowej. Chodzi tu o obrączkę miłości do św. Józefa. Tenże autor był także twórcą ciekawej wersji „różańca" do św. Józefa. Z kolei ks. prof. W. Schenk zarysował pobożność świętojózefową w polskich modlitewnikach karmelitańskich XVII wieku. W oparciu o liturgiczne formularze: zaślubin św. Józefa z Maryją (23 stycznia), święto opieki (obchodzone w drugą niedzielę po Wielkanocy) oraz tzw. święta kwartalne. W. Schenk doszedł do wniosku, iż wiek XVII był szczególnym wiekiem świętojózefowych nabożeństw. Następnie o. H. Gil zaprezentował referat nt. roli karmelitów bosych w szerzeniu kultu św. Józefa w Polsce w wieku XVII.[21]

Czwarty Międzynarodowy Kongres Józefologiczny odbył się w dniach od 22-29 IX 1985 r. w Kaliszu. Tematem wiodącym był nadal kult św. Józefa w wieku XVII. Naczelny temat omawiano w 44 referatach przedstawicieli takich krajów, jak: Austria, Anglia, Belgia, Brazylia, Francja, Hiszpania, Kanada, Meksyk, Niemcy Zachodnie, Stany Zjednoczone, Włochy, Salwador i Polska. Kraje te reprezentowały wszystkie międzynarodowe ośrodki józefologiczne świata.

Tym razem 12 prelegentów należących do polskiego Studium Józefologicznego ubogaciło swoim wkładem józefologię światową. I tak ks. W. Hanc przedstawił dwa referaty, a mianowicie podczas inauguracji zarysował współczesną józefologię na tle odbytych dotąd kongresów, a podczas jednej z sesji naukowych wygłosił referat nt. *Kult św. Józefa w kaliskim sanktuarium w wieku XVII-tym.*

Dokonał też podsumowania Kongresu podczas rekoronacji 29 września, kiedy to Prymas Polski kard. Józef Glemp ozdobił skronie Świętej Rodziny nowymi koronami.[22] Z kolei bp J. Wojtkowski ukazał *Kult św. Józefa w drukach polsko-niemieckich w XVII wieku*; ks. W. Nowak – *Kult św. Józefa u Ewangelików na Mazurach w XVII wieku;* o. J. Wanat – *Łaskami słynący obraz Patrona Krakowa w wieku XVII;* o. Józef Madanowski omówił temat *Święty Józef w pieśniach słowiańskich XVII w.*, a ks. T. Fitych – *Mariotypiczna i chrystocentryczna orientacja józefologii Jerzego Iwanka,* śląskiego jezuity XVII wieku; ks. B. Natoński (SJ) ukazał *Kult św. Józefa u Ojców Jezuitów w XVII w.* zaś ks. J. Rąb – *Kult św. Józefa w południowo-wschodniej Polsce w XVII w.*; ks. F. Bracha przedstawił *Wkład ks. Adama Opatowczyka w studia polskie o św. Józefie w XVII w.*, zaś ojcowie: S. Ryłko *Kult św. Józefa w kościele i klasztorze sióstr bernardynek w Krakowie* i K. Grudziński *Kult św. Józefa w kościołach bernardynów i bernardynek w XVII wieku.* Specjalny referat wygłosił ówczesny przewodniczący Rady Naukowej Episkopatu Polski, prof. bp A. Nossol, mówiąc nt. *Roli i znaczenia kongresów w Kościele.*[23]

Piąty Kongres odbył się w dniach 17-24 IX 1989 r. w stolicy Meksyku, obejmując tematycznie wiek XVIII. Kongres zgromadził 50 profesorów z 15 krajów. Organizatorem było Stowarzyszenie Misyjne Księży Józefitów (Congregación de Misioneros Josefinos – MJ), prowadzące Centrum Dokumentacji i Studiów Józefińskich w Meksyku. Wygłoszono 38 referatów z zakresu biblijnych podstaw czci św. Józefa, teologii duchowości, liturgii, historii kultu i sztuki sakralnej, kaznodziejstwa oraz ikonografii. Sympozjum wykazało, że kult św. Józefa w XVIII w. najżywiej rozwijał się w Hiszpanii i krajach języka hiszpańskiego (Ameryka Łacińska).

Podczas Kongresu uwydatniono specjalną rolę św. Józefa w historii zbawienia jako Ojca Jezusa i Oblubieńca Maryi oraz różnorakie formy kultu św. Józefa w XVIII wieku. Stwierdzono, iż analizowany wiek był czasem dojrzałej józefologii, co nie pozostało bez wpływu na pobożność. Na uwagę zasługują także referaty o tematyce ekumeniczno-interkonfesyjnej, jak np.: kult św. Józefa, Ojca Chrystusa w ujęciu luteran XVIII w. (R. Gauthier z Kanady) oraz kult św. Józefa w Kościele Ewangelicko-Augsburskim na Mazurach w XVIII w. (ks. W. Nowak z Polski).

Jedna z liczniejszych tym razem, polska delegacja była reprezentowana przez: bpa J. Wojtkowskiego i ks. W. Nowaka z Olsztyna oraz W. Hanca i K. Koneckiego z Włocławka, L. Andrzejczaka z Kalisza, M. Chorzępę z Krakowa i s. Dolores Siutę z Tarnowa. Nie tylko co do ilości przedstawicieli, ale także od strony treści zaprezentowano bogaty tematycznie dorobek polskiej józefologii. I tak, bp J. Wojtkowski mówił o kulcie św. Józefa w Księgach Brungsberskich XVIII w.; ks. W. Hanc przedstawił ks. Stanisława Kłossowskiego jako jednego z głównych józefologów polskich (kaliskich) XVIII w.; ks. L. Andrzejczak zarysował józefologię ks. Józefa Płochowskiego, polskiego jezuity

XVIII w.; ks. W. Nowak opracował *Kult św. Józefa u ewangelików mazurskich w XVIII w.* Ks. M. Chorzępa przedstawił *Kult św. Józefa w Krakowie w XVIII w.*, a s. D. Siuta ukazała *Kult św. Józefa w południowo-wschodniej Polsce w XVIII w.*[24]

Szósty z kolei Kongres zorganizowano w Rzymie w dniach 12-19 IX 1993 r., celem zgłębienia aspektów teologiczno-historycznych kultu św. Józefa w XIX w. Uczestnicy Kongresu reprezentowali 13 krajów: Kanadę, Meksyk, USA, Brazylię, Boliwię, Salwador, Wenezuelę, Gwatemalę, Francję, Hiszpanię, Maltę, Włochy, Irlandię, Niemcy i Polskę (z ośrodków: Krakowa, Kalisza, Olsztyna, Szczecina, Włocławka i Wrocławia). Wygłoszono w sumie ok. 50 referatów. Analizowano kult św. Józefa w liturgii, sztuce, literaturze, w duchowości świętych, w sanktuariach i bractwach XIX w. Św. Józef stał się wzorem osobowym dla takich np. świętych, jak: Leonardo Murialdo czy Ludwik Guanella, a przede wszystkim wzorem milczenia, życia ukrytego, pokory oraz punktu odniesienia dla wszystkich aspektów życia wewnętrznego. Kult św. Józefa rozszerzał się w XIX w. w każdej części Europy: w Niemczech, krajach języka francuskiego, w Polsce, a ponadto był bogatym źródłem duchowości dla czasów współczesnych.

Niemały wkład treściowy polskiej delegacji wyraził się m.in. w referatach bpa J. Wojtkowskiego mówiącego o kulcie św. Józefa na Mazurach; ks. K. Koneckiego z Włocławka, który zarysował kult św. Józefa w diecezji włocławskiej w XIX w.; ks. W. Nowaka referującego świętojózefową cześć w postyllografii ewangelickiej na Mazurach w wieku XIX; ks. T. Fitycha omawiającego polskie, włoskie, francuskie i hiszpańskie edycje książkowe w wieku XIX oraz w dwu prelekcjach sióstr: D. Siuty omawiającej pasterską działalność ks. Zygmunta Gorazdowskiego (1845-1920), założyciela sióstr św. Józefa w Galicji, i R. Kolinko prezentującej kult św. Józefa w świetle pism Zofii Truszkowskiej, założycielki felicjanek.[25]

I wreszcie siódmy Międzynarodowy Kongres Józefologiczny na Malcie odbyty w dniach 21-28 IX 1997 r., którego tematem przewodnim był *Kult św. Józefa w XIX i XX wieku.* Organizacja Kongresu została powierzona Konfraterni św. Józefa, mającej swoją siedzibę w Rabat, przy którym istnieje Centrum Studiów Józefologicznych. W podwójny wymiar Kongresu na Malcie: teologiczno-naukowy i pastoralny włączyło się liczne grono teologów pochodzących z 13 krajów (Brazylii, Chile, Francji, Hiszpanii, Kanady, Malty, Meksyku, Niemiec, Polski, Salwadoru, USA, Wenezueli i Włoch). Uczestnicy tych krajów reprezentowali w sumie 12 centrów badawczych związanych ze czcią św. Józefa. Wygłoszono ok. 70 referatów, pośród których widniały takie nazwiska jak: R. Gauthier (osobiście ze względu na zły stan zdrowia nie przybył na Maltę), C. Carillo Ojeda, E. Cova, E. Llamas i inni.

W nurt ten włączyli się licznie i czynnie polscy józefolodzy. Dziewięć referatów obrazujących świętojózefową cześć w XIX i XX wieku w Polsce pozwoliło zwrócić uwagę na takie postacie i osobowości jak: bł. Honorat Koźmiński

(referat s. R. Kolinko) i biskup A. Pawłowski (jego wkład przybliżył ks. W. Hanc). Kult św. Józefa w XX w. na Warmii przedstawił bp J. Wojtkowski, zaś polskie kaznodziejstwo po Soborze Watykańskim II zobrazował ks. W. Nowak. Gówne idee adhortacji apostolskiej o św. Józefie przedstawił ks. W. Czamara, zaś o świętym Józefie w tekstach mszalnych papieża Pawła VI i Liturgii Godzin mówił ks. K. Konecki, s. D. Siuta wskazała na pozytywne wartości ludzkich kryzysów odczytywane w świetle życia św. Józefa. Na koniec ks. T. Pietrzak ukazał św. Józefa jako przykład męża i ojca dla współczesnej rodziny.

4. Sympozja krajowe

Odbywają się one od 30 lat w Kaliszu. Wygłoszono tu w sumie ok. 170 referatów, które zgrupować można w 12 działach tematycznych:
1) Św. Józef w przekazach biblijno-patrystycznych,
2) Św. Józef w wypowiedziach Urzędu Nauczycielskiego Kościoła,
3) Teologiczne podstawy i istota kultu św. Józefa,
4) Liturgiczne aspekty kultu św. Józefa,
5) Pastoralno-ekumeniczno-praktyczny wymiar kultu św. Józefa,
6) Duchowość świętojózefowa,
7) Historia kultu św. Józefa w Polsce i na świecie,
8) Św. Józef w ikonografii i sztuce sakralnej,
9) Św. Józef w pieśniach kościelnych,
10) Kongresy i sympozja józefologiczne,
11) Józefologiczne ośrodki i świętojózefowe uroczystości,
12) Recenzje i informacje.

Autorzy głoszący referaty z wyżej wymienionych zagadnień reprezentowali różne środowiska naukowe i duszpasterskie, a m.in.: białostockie (W. Pietkun), braniewskie (J. Madanowski), Górka Klasztorna (K. Boryna), krakowskie (F. Bielecki, J. Bieniarzówna, A. Bober, F. Bracha, M. Chorzępa, H. Gil, P. Gołębiowski, W. Kowalak, T. Masłowski, J. Paściak, S. Ryłko, F. Schreder, T. Sinka, W. Smereka, J. Stramek, W. Szymona, J. Wanat, J. Woźniak, A. Urbański), lubelskie (W. Schenk, W. Smoleń, A. Bober), niepokalanowskie (J. Wierdak), olsztyńskie (W. Nowak, J. Wojtkowski, J. Piskorska), paradyskie (T. Sinka), poznańskie (P. Bydałek, J. Peter, J. Pytel, S. Rumiński, M. Wolniewicz), przemyskie (T. Szczurek), sandomierskie (K. Przybyś), szczecińskie (S. Kolinko), tarnowskie (D. Siuta, D. Szymańska, T. Krężołek), warszawskie (L. Balter, B. Mierzwiński, W. Miziołek, B. Przybylski, E. Weron), włocławskie (L. Andrzejczak, J. Bagrowicz, J. Fret, W. Hanc, F. Jóźwiak, K. Konecki, G. Tysarczyk), wrocławskie (T. Fitych).

Z gości zagranicznych należy wymienić: z Rzymu – Tarcisio Stramare, z Kanady – Rolanda Gauthiera, Hiszpanii – S.P.R. San Domingueza i Juana Bosco de Jesus, z Niemiec – Germana Rovirę. Pośród wymienionych prelegentów są biskupi: W. Miziołek i J. Wojtkowski oraz prawosławny biskup Szymon Romaniuk z Łodzi, profesorowie uniwersyteccy akademiccy: L. Balter, J. Bagrowicz, J. Ba-

niak, J. Bieniarzówna, A. Bober, B. Mierzwiński, S. Olejnik, J. Peter, J. Pytel, I. Werbiński, E. Weron, M. Wolniewicz, R. Rak, W. Smereka, W. Smoleń i W. Schenk; profesorowie i wykładowcy papieskich fakultetów teologicznych i seminariów duchownych (J. Bagrowicz, F. Bracha, K. Boryna, W. Czamara, M. Chorzępa, T. Fitych, H. Gil, P. Gołębiowski, W. Hanc, F. Jóźwiak, T. Kaczmarek, K. Konecki, W. Miziołek, W. Nowak, J. Paściak, Z. Pawłowski, W. Pietkun, B. Przybylski, J. Przybyłowski, S. Rumiński, F. Schreder, T. Sinka, T. Szczurek, E. Szymanek, J. Szymański, W. Szymona, A. Urbański, J.B. Wanat, J. Woźniak), duszpasterze (L. Andrzejczak, M. Błaszczyk, W. Czamara, J. Kowalski, P. Kostrzewa, S. Pietruszewski, T. Pietrzak, K. Przybyś, J. Rąb, E. Wojtusiak) i wierni świeccy (J. Bieniarzówna, R.M. Fidor, J. Piskorska). Są przedstawiciele duchowieństwa diecezjalnego oraz różnych żeńskich i męskich zgromadzeń zakonnych. Tak np. felicjanek (S. Kolinko), józefitek (D. Siuta, D. Szymańska, T. Krężołek), Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi (G. Tysarczyk). Pośród męskich wymienić należy jezuitów (A. Bober, S. Natoński), kanoników regularnych (S. Ryłko), karmelitów (F. Bielecki, H. Gil, J. Wanat, A. Urbański), Księży Misjonarzy (F. Bracha, M. Chorzępa, T. Sinka, J. Woźniak), redemptorystów (J. Madanowski) oraz Misjonarzy Świętej Rodziny (K. Boryna), werbistów (A. Arlik).

Posród 170 prelegentów znajdują się specjaliści z zakresu biblistyki (P. Gołębiowski, F. Jóźwiak, J. Paściak, Z. Pawłowski, J. Peter, J. Pytel, F. Schreder, W. Smereka, T. Stramare, T. Szczurek, E. Szymanek, M. Wolniewicz), patrystyki (A. Bober, J. Woźniak, T. Kaczmarek), teologii ogólnej i systematycznej (L. Balter, R. Gauthier, W. Hanc, S. Olejnik, W. Pietkun, B. Przybylski, S. Rumiński. D. Siuta, A. Urbański, J. Wojtkowski), z liturgiki (K. Konecki, W. Nowak, W. Schenk, T. Sinka), z teologii ekumenicznej i praktycznej (J. Bagrowicz, F. Bracha, B. Mierzwiński, W. Miziołek, S. Romaniuk, E. Wojtusiak), z teologii duchowości (K. Boryna, San Dominguez, I. Werbiński), historii (J. Bieniarzówna, F. Bracha, M. Chorzępa, T. Fitych, H. Gil, J. Rąb, S. Ryłko, J. Wierdak), z zakresu sztuki sakralnej (W. Smoleń, J. Wanat, J. Piskorska), pieśni kościelnych (J. Madanowski, T. Sinka).

5. Publikacje józefologiczne

Dorobek polskiej józefologii można dostrzec w wielu naukowych i popularnych publikacjach. Z czasopism systematycznie na swych łamach osiągnięcia w postaci odbytych sympozjów i kongresów prezentuje „Ateneum Kapłańskie", poświęcając ponadto w całości zeszyty: 414 w 1978 r., podwójny zeszyt 465-466 w 1986 r. omawiający IV Międzynarodowy Kongres Józefologiczny w Kaliszu, oraz z. 539 z 1999 r. poświęcony Kongresowi na Malcie (1997). O dorobku tym świadczy także 35 tom „Cahiers de Joséphologie", obejmujący 828 stron druku, a zawierający całość dokumentacji Międzynarodowego Kongresu w Kaliszu, jak również kolejne międzynarodowe sympozja: piąte (t. 39 z 1991 r.) i szóste (t. 43 z 1995 r.).

Na szczególną uwagę w okresie 30-lecia zasługuje jednak kilka pozycji książkowych,[26] w których józefolodzy polscy mają swój udział lub są ich autorami.[27]

Nie można na tym miejscu nie wspomnieć o ponad 50 pracach naukowych pisanych na KUL, ATK czy wydziałach papieskich. Są to prace magisterskie, licencjackie i doktorskie.[28]

6. Współpraca z innymi ośrodkami badawczymi

Polskie Studium Józefologiczne współpracuje prawie ze wszystkimi józefologicznymi ośrodkami świata. Wymienić tu jednak trzeba szczególnie Północno-Amerykańskie Stowarzyszenie Józefologiczne, z ks. R. Gauthierem na czele; Stowarzyszenie Ibero-Amerykańskie w Hiszpanii; Centrum Józefologiczne we Włoszech, z ks. Tarcisio Stramare, oraz z Centrum Meksykańskim i jej przewodniczącym Carillo Ojeda, czy też wreszcie z Niemieckim Centrum Studiów nad św. Józefem.

Wyrazem tej współpracy był także udział prelegentów zagranicznych w naszych rodzimych sympozjach józefologicznych, jak np. R. Gauthiera z Kanady, założyciela „Wspólnoty braci Jezusa–Cieśli", San Romana Domingueza (OCD) z Hiszpanii, Juana Bosco de Jesus (OCD) z Hiszpanii czy G. Roviry z Niemiec.

7. Uwagi końcowe

1. Sumując całość działalności Studium Józefologicznego, można powiedzieć, że realizowało i wypełniało testament założycieli, służąc czcicielom św. Józefa w wypracowaniu teologicznych podstaw i historii świętojózefowego kultu, przez co przyczyniono się do bardziej świadomego rozkwitu czci św. Józefa, Oblubieńca Maryi i ziemskiego Ojca Jezusa.

2. Trudno kusić się w tym miejscu o ocenę dorobku i osiągnięć badawczych działalności Studium. O powyższym świadczą i będą świadczyły napisane i nadal opracowywane prace magisterskie, licencjackie i doktorskie na KUL, ATK oraz papieskich wydziałach teologicznych w Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu (w sumie powstało około 50 rozpraw). O dorobku polskiej józefologii, w którym wyróżnić można pozycje samoistne, przyczynki badawcze, prace naukowe, recenzje i sprawozdania – świadczy chociażby ich liczba: ok. 200 pozycji.

3. We wszystkim, co czyniono w ciągu 30 lat działalności Studium, starano się eksponować Opiekuna Zbawiciela „jako powiernika tej samej miłości, mocą której Ojciec Przedwieczny «przeznaczył nas dla siebie jako przybranych synów przez Jezusa Chrystusa» (Ef 1, 5)" (RC, 1), przyczyniając się tym samym do umacniania się świętojózefowej czci, przyzywając dla Kościoła jego opieki.

4. Polska józefologia, która bez wątpienia zawdzięcza swój dynamizm Studium Józefologicznemu, nie pragnie stanowić odrębnej dyscypliny teologicznej, lecz raczej pragnie być czymś w rodzaju ożywczego prądu płynącego poprzez życie Kościoła, który swoją służebną postawą przyczynia się do stałego zgłębiania czci należnej Nazaretańskiemu Patriarsze.

PRZYPISY

[1] Por. W. Hanc, *Polskie Studium Józefologiczne*, w: *Studia Józefologiczne*, t. 1, Kalisz 1989, s. 9; tenże, *Wkład biskupa Antoniego Pawłowskiego w rozwój józefologii polskiej*, „Ateneum Kapłańskie" (AK) 132(1999) s. 64-66; Z. Kalinowski, *Z dziejów kultu św. Józefa w cudownym obrazie św. Rodziny w Kaliszu*, Kalisz 1970, s. 19-22 mps.

[2] Na temat historyczno-teologicznego kontekstu józefologii biskupa Pawłowskiego – zob. W. Hanc, *Wkład biskupa Antoniego Pawłowskiego...*, art. cyt., s. 56-60

[3] Zob. tamże, s.64-68.

[4] Por. W. Hanc, *Polskie Studium Józefologiczne*, art. cyt., s. 10.

[5] Tamże, s. 11.

[6] Zob. tamże, s. 12.

[7] Warto podkreślić, że ojciec Albert pełnił w zakonie niezwykle odpowiedzialne funkcje, jak np. w latach 1949-1950 prowadził wykłady z dogmatyki w studium zakonnym w Krakowie; 1964-1967 sprawował urząd prowincjała; 1970-1973 ponownie wrócił do dydaktyki, będąc prefektem studiów w Krakowie. Por. B. Panek, *Urbański Albert Zenon*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 8, Warszawa 1995, s. 599.

[8] Zob. L. Strada, *Patron doskonały*, Kraków 1976, s. 9-25.

[9] Zob. W. Hanc, *Siódme ogólnopolskie sympozjum józefologiczne*, AK 87(1976) s. 468.

[10] Zob. S. Rumiński, *Stan badań nad teologią i kultem św. Józefa w Polsce*, AK 90(1978) s. 10.

[11] Zob. AK 90(1978) 414; 107(1986) 465-466; 132(1999) 539. Właśnie pierwszy zeszyt 1999 r. poświęcony został 30-leciu istnienia józefologicznego Studium, ukazując m.in. wkład polskiej józefologii w VII Międzynarodowy Kongres Józefologiczny (Malta 1997).

[12] AK 107(1986) s. 208-216.

[13] Zob. *Studia Józefologiczne*, t. 1, Kalisz 1989, s. 9-13.

[14] AK 107(1986) s. 250-261.

[15] AK 127(1996) s. 247-259.

[16] AK 132(1999) s. 55-72.

[17] Zob. np. *Przejawy kultu św. Józefa u Księży Misjonarzy w Polsce*, „Roczniki Wincentyńskie" 6(1986) 3-4, s. 84-97; *Przejawy kultu św. Józefa w zabytkach sakralnych starego Krakowa*, w: *Studia Józefologiczne*, dz. cyt., s. 105-120; *Le culte de saint Joseph a Cracovie du 18 siecle*, „Estudios Josefinos" 15(1991) 89-90, s. 549-555.

[18] Szerzej w odniesieniu do jego osoby zob. *Słownik polskich teologów katolickich*, dz. cyt., s. 128-133.

[19] Zob. AK 132(1999) s. 6-12.

[20] Por. S. Rumiński, *II Międzynarodowe Sympozjum o świętym Józefie w Toledo*, AK 90(1978) s. 109-115.

[21] Por. W. Hanc, *XII Sympozjum o św. Józefie w Kaliszu*, AK 97(1981) s. 531-533.

[22] Poprzednie korony zostały skradzione na rok przed kongresem.

[23] Program i przebieg całego Kongresu w Kaliszu – zob. AK 107(1986) s. 191-341; ponadto: *Présence de Saint Joseph au XVIIe siècle*, „Cahiers de Josephologie" 35(1986) s. 1-828.

[24] Por. K. Konecki, *Sympozja Józefologiczne w Kaliszu*, AK 118(1992) s. 505-509; zob. *Saint Joseph au XVIIIe siècle*, „Cahiers de Josephologie", 39(1991) s. 7-878

[25] Por. W. Nowak, *VI Międzynarodowe Sympozjum Józefologiczne w Rzymie (1993)*, „Ruch Bibl. i Liturg." 47(1994) 1, s. 53-56; zob. *Saint Joseph au XIXe siècle. Sixième symposium international*, „Cahiers de Josephologie" 43(1995) s. 9-33.

[26] Zob. T. Fitych, *Polskie publikacje o św. Józefie w 30-letnim okresie posoborowym (1966-1996)*, AK 132(1999) s. 88-89.

[27] Można tu wymienić następujące publikacje książkowe:

1. Książka L. Strady, *Patron doskonały*, Kraków 1976

2. Praca zbiorowa, dwutomowe dzieło *Józef z Nazaretu*, wydane nakładem karmelitów bosych w Krakowie w 1979 r.

3. *Św. Józef człowiek Jezusowi najbliższy*, autorstwa L. Filasa (SJ), wyd. w Krakowie 1979 r., gdzie w części drugiej polską józefologię prezentują: ks. F. Bracha, ks. B. Natoński, ks. A. Bober i ks. J. Ożóg.

4. O. J. Wanat opublikował w Krakowie w 1981 r. *Kult św. Józefa Oblubieńca NMP u Karmelitów Bosych w Krakowie*, Kraków 1981.

5. Teofil Stanisław Kapusta (OCD) jest autorem pozycji wydanej w Krakowie w 1986 r. *Św. Józef mistrzem naszej modlitwy*.

6. W 1989 r. ukazał się pierwszy i jak dotąd ostatni zeszyt *Studiów Józefologicznych*, pod red. ks. M. Chorzępy, Kraków 1989. Miały one prezentować systematycznie dorobek polskiej józeologii.

7. T. Fitych opublikował w 1990 r. w Lublinie pracę pt. *Trójca stworzona. Nauka o św. Józefie na Śląsku*.

[28] Spośród tych ostatnich na uwagę zasługują:

1. T. Fitych, *Nauka o św. Józefie na Śląsku w XVII i XVIII w. na podstawie źródeł rodzimych*, Lublin 1983 (KUL).

2. T. Sinka, *Kult św. Józefa w polskich pieśniach nabożnych ku Jego czci*, Kraków 1980 (PAT).

3. B.J. Wanat, *Kult św. Józefa Oblubieńca NMP u Karmelitów Bosych w Krakowie*, Kraków 1982 (PAT).